
Ne odstupiti od stereotipa

Ivo Žanić: *Hrvatski na uvjetnoj slobodi. Jezik, identitet i politika između Jugoslavije i Europe.*

Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2007.

Knjiga Ive Žanića sastoji se od dva dijela, jedan je *Hrvatski poslije Jugoslavije* (3–120), a drugi, znatno duži dio je *Europa uoči hrvatskoga* (121–325). Završava *Pokušajem zaključka* (327–362) i popisom literature (363–381), a nema kazalo imena ni, što je posebno šteta, kazalo pojmova.

Za oba dijela knjige karakteristično je da sadrže niz podataka tipa što je tko izjavio prije stotinu godina u parlamentu u Budimpešti, što je tko rekao prije par godina u parlamentu u Bruxellesu, što je tko nedavno objavio u hrvatskim novinama, kako glase razne internetske stranice i što se može pročitati na njima, kako su diskutirali pojedinci na nekim internet-skim forumima i sl. Autor se potrudio da pažnju čitatelja privuče i podacima o pojedinim filmovima, rock-grupama, o lepetu leptira unutar teorije kaosa, kao i smišljanjem zanimljivih podnaslova.

No, tko na osnovi toga pomisli da autor i vlastitim komentarima tih podataka probija horizont očekivanja, taj se vara. Ono što je postalo podobno ponavljati o jeziku i što lingvistički *main stream* u Hrvatskoj ponavlja zadnjih dvadesetak godina, to ponavlja i ovaj autor. A ono što je postalo podobno prešutjeti i što prešućuju drugi lingvisti u Hrvatskoj, prešućuje i ovaj autor.

Tako već samim naslovom ponavlja mit o neslobodi jezika za vrijeme Jugoslavije i u budućoj Evropi. Isti mit je bio ugrađen u izjave HAZU iz 2005. i 2007., a da se radi o običnom mitu pokazano je u kritičkim analizama tih izjava u *Književnoj republici*. Pa već kod te teme Žanić primjenjuje obje svoje osnovne tehnike: podobne izjave HAZU s odobravanjem citira (23), a postojanje kritičkih analiza tih izjava prešućuje. Po uzoru na HAZU ponavlja i da je na temelju Novosadskog dogovora zavladao jezični unitarizam (51), a prešućuje da analiza Novosadskog dogovora, *Pravopisa* i *Rječnika* koji su na temelju njega nastali, kao i jezične prakse u Hrvatskoj iz onih godina pokazuje suprotno od unitarizma. U knjizi inače citira Ljudevita Jonkea, ali samo podobna mjesta, dok prešućuje sve ono što je Jonke objavio braneći Novosadski dogovor i *Pravopis* i pokazujući da u njima unitarizma nema.

Zanimljivo je kako Žanić »dokazuje« unitarizam. Osnovna stvar kod svakog jezičnog unitarizma je nesloboda. A Žanić »dokazuje« unitarizam u Jugoslaviji tvrdnjom da se manifestirao početkom 70-ih tako što »dotadašnja je formulacija o 'potpunoj slobodi individualnog izbora jezičnih i izražajnih sredstava' ostala nedodirljiva« (67). Dakle, ono što je suprotno od unitarizma — a to je sloboda — Žanić proglašava negativnošću jer je postojala i prije i poslije 70-ih: jezična sloboda je, prema Žaniću, »anarhija koja priječi stabilizaciju terminologija, onemogućuje razvoj funkcionalnih stilova i izgradnju suvisle jezične kulture u najširem smislu pojma« (67). No,

ako jezičnu slobodu treba gledati kao nešto negativno, nije jasno zašto Žanić dalje u knjizi današnjicu ističe u pozitivnom smislu kao razdoblje jezične slobode.

Mit o ulozi žrtve na planu jezika Žanić ponavlja tvrdnjom da je jezik u Hrvatskoj »bio objekt represije« u Jugoslaviji (88). Međutim, toj tvrdnji proturječi činjenica da su čitavo vrijeme u Hrvatskoj na hrvatskoj varijanti objavljivane novine, udžbenici, književna djela, da su hrvatski televizijski i radioprogram bili na hrvatskoj varijanti, da je ne samo u republičkim nego i u savezним ustanovama čovjek mogao slobodno koristiti hrvatsku varijantu itd. Hrvatska i srpska varijanta bile su u Jugoslaviji ravnopravne. To, naravno, ne znači da su bile jednake po svojoj prestižnosti. Žanić zna za pojam prestižnosti u jeziku, ali ga ne primjenjuje da objasni da je srpska varijanta bila prestižnija zbog većeg broja govornika te varijante i zato što je glavni grad države bio na području te varijante. Kad bi objasnio da prestiž neke varijante utječe da govornici drugih varijanata preuzimaju iz nje više riječi ili da se u inozemstvu više uči baš ta varijanta, to bi narušilo stereotip o nekakvoj ciljano vođenoj srpskoj unitarističkoj politici. Inače u knjizi govori mnogo o prestižu i primjenjuje ga na druge teme, na mjestima dovoljno udaljenima da čitatelja ne navede da samostalno zaključi o ulozi prestiža kod odnosa između varijanata srpskohrvatskog jezika: npr. zna da kad se njemački uči kao strani jezik, najčešće se uči njemački varijetet, daleko manje austrijski a sasvim neznatno švicarski (318) i svjestan je kako baš prestižnost ima presudnu ulogu kad ljudi odabiru koji varijetet ili koji strani jezik će učiti pa su tako »ljudi spremni plaćati iz vlastitog džepa kako bi naučili engleski, a da ih se mora podmititi kako bi naučili francuski ili njemački« (178).

Tko zna za ulogu prestiža, ne može proglasiti »nelogičnim i neprirodnim« (61–62) što su Slovenci i Makedonci učili srpsku varijantu. Žanić ne samo da to ne

objašnjava, nego kad ističe da »javni govor makedonske i slovenske elite [...] nije udovoljavao čak ni [...] izgovoru nekadašnjeg jata, nije dakle bio čak ni ono što je Jonke nazvao 'ijekavskom varijantom beogradskoga govora'« (62), prešućuje da je materinski jezik i Slovenaca i Makedonaca ekavski, i da je to bio glavni razlog zašto su bili ekavci i kada su govorili srpskohrvatskim jezikom. Uostalom, kod ekavice/ijekavice se ionako radi o jezično nebitnoj razlici u izgovoru. Da je Žanić te podatke namjerno prešutio u ovome kontekstu kako bi kod čitatelja njegovao već stereotipnu sliku, posve je očito jer nekoliko stranica kasnije se vidi da zna da su slovenski i makedonski jezik ekavski (64). Usto mu je kod čitave te teme proturječno što konkretna analiza kojoj Žanić podvrgava jedan tekst Slovenca iz onog vremena pokazuje da su u njemu korištene u podjednako mjeri i tipično srpske i tipično hrvatske riječi (65).

Žanić prešućuje da u Jugoslaviji »je mnogo toga učinjeno i investirano kako bi se zadržala raznovrsnost jezika govorenih u njoj: izgradnja višejezičnog školskog sistema, publikacije svih vrsta, televizijski i radioprogrami, istraživanja itd.« (Blum 2002, 169 — u ovome prikazu koristi se skraćeno upućivanje jer su potpuni bibliografski podaci već navođeni u prijašnjim brojevima *Književne republike*, što naravno znači da bi i ovi citati morali već otprije biti poznati i Žaniću). Prešućuje da je po davanju prava različitim nacijama Jugoslavija bila jedina zemlja na svijetu koja je dosegla najveći mogući stupanj (Mappes-Niediek 2005, 18). Žanić i kada nabraja koje četiri države se u literaturi uzimaju kao modeli jezične politike, prešućuje da je Jugoslavija jedna od njih: jezična politika bivše Jugoslavije prema jezičnima manjinama uzima se u usporedbi s drugim evropskim državama i danas za uzor (Gröschel 2003, 160; Busch 2004, 59). Na internacionalnim kongresima o pravima manjina Jugoslavija je redovito izazivala kod

svih sudionika veliku zavist zbog svojih uzoritih odredbi (Mappes–Niediek 2005, 64). Mediji i školstvo bili su u jezičnom pogledu izrazito demokratski: novine, radio i televizija koristili su 16 jezika (Blum 2002, 81), nastava u školama odvijala se na 14 jezika, na fakultetima na 9 (Gak 1989, 123; Blum 2002, 73–79). Zakonske odredbe o jeziku bile su u Jugoslaviji »sasvim demokratske: svaki građanin može koristiti svoj jezik, neovisno o njegovom brojčanom značaju, u administraciji, na sudu, na sastancima. Organizacije i udruženja mogu se obratiti federalnoj instanci na bilo kojem od službenih jezika dotične republike i dobivaju odgovor na tom istom jeziku« (Gak 1989, 122). Spisi federalnog zakonodavstva publicirani su »na tri varijante srpskohrvatskoga, na slovenskom, makedonskom, albanskom i mađarskom« (ibid., 123). Sve to pokazuje da u bivšoj Jugoslaviji »komunistička vlada je pokušavala izbjeći jezičnu hegemoniju« (Greenberg 2001, 23) i zakonskim odredbama ublažiti ono što bi moglo izazvati konflikte (Blum 2002, 55).

Ali zakoni ne mogu napraviti male jezike velikima niti velike malima. Ne mogu ni promijeniti razliku u prestižu između njih. Tako da u vezi s odnosima između jezika uvijek ostaje razloga za nezadovoljstvo, koje se može instrumentalizirati za političke ciljeve i iskoristiti za državni separatizam. Čak i kad se ne radi o različitim jezicima može tema *jezik* poslužiti kao izgovor za isti cilj. Pritom uopće nije bitno koliko su velike ili koliko su male jezične razlike, nego je presudno da li će ih političari i mediji predočavati kao važne i kao nepravedno tretirane. U kojoj mjeri su zakoni o jeziku demokratski i pravedni, također je nebitno jer presudno je u kojoj mjeri će političari i mediji sugerirati da su zakoni takvi. Sve to vidljivo je i na primjeru Jugoslavije, i sve to Žanić prešućuje.

Kad bi više prodrla u javnost »činjenica da jezici (po svom prestižu, mogućnosti učenja itd.) nisu jednaki i da ih ni zakon

ne može napraviti jednakima« (Blum 2002, 170), onda bi vjerojatno tema *jezik* bila manje podložna politiziranju. Da jezici nisu jednaki i da zakon tu ništa ne može izmijeniti, vidi se i na primjeru Evropske unije. Zakonski je maksimalno demokratska: i Žanić navodi da je »sustav EU, svjetski jedinstven po tome što prihvaća službene jezike svih članica, te svima osigurava simultano prevođenje i sve dokumente prevodi na sve jezike« (129). Ali premda se svi dokumenti EU objavljuju na trenutno 23 službena jezika, broj radnih jezika u EU ograničen je na 3 (engleski, francuski, njemački), sa sve jačom tendencijom da se kao radni jezik koristi samo engleski (Blum 2002, 56).

Žanić je povremeno u knjizi svjestan uloge prestiža i objektivne nejednakosti jezika kad govori o drugim jezicima, ali nikada kad govori o srpskohrvatskom jeziku. Na primjer kaže o engleskom jeziku: »ako postoje činioци da neki jezik dosegne status sredstva međunarodne komunikacije, 'taj će se jezik proširiti', a ako ih nema, 'nema te političke akcije koja ih može nadomjestiti' [...]. Povrh svega, Britanija uopće ne poznaje državnu regulativu u jezičnim pitanjima, pa nema ni zakon koji bi engleski službeno promovirao u jezik javne komunikacije. [...] Ni Ustav SAD ne poznaje kategoriju službenog jezika« (179). Tu je konstatirao beznačajnost ustava za status nekog jezika kao sredstva komunikacije bilo unutar jedne države bilo između različitih država ili čak na razini čitavog svijeta. Na drugom mjestu u knjizi, međutim, govoreći o Ustavu BiH tvrdi da »tek kada naziv nekoga jezika u svojoj zemlji postane ustavna kategorija, može se govoriti da je njegov status konačno formaliziran i reguliran« (75). Znači, možemo sažaljevati engleski jezik jer njemu, jadnome, status nije reguliran. I mađarski trebamo žaliti jer ni Ustav Mađarske ne sadrži odredbu o jeziku pa bi i taj jezik bio nereguliran. Štoviše, prema Žaniću bi ispalo da nazivi »engleski jezik« i »mađarski jezik«

ne postoje, i da engleski i mađarski kao standardni jezici uopće ne postoje jer Žanić tvrdi da bez ustavne odredbe u svojoj zemlji »realno je neprovedivo ne samo imevanje jezika [...], nego ni njegova standardizacija« (76). Tvrdi da ako »naziv nekoga jezika u svojoj zemlji« nije ustavna kategorija, onda nije moguća »faza kodifikacije u smislu izrade normativnih priručnika — gramatike, rječnika, pravopisa« (76). No, kad bi Žanić sa svojom tvrdnjom bio u pravu, onda ne bi postojali normativni priručnici za engleski i mađarski jezik, a oni itekako postoje.

U vezi s engleskim jezikom Žaniću je poznato da postoje britansko-američke razlike i da su usporedive s hrvatsko-srpskim jezičnim razlikama (93, 230, 331). Poznat mu je i pojam *policentričnog* ili *pluricentričnog* jezika: na više mjesta u knjizi spominje, pored varijanata engleskog jezika, i brazilsku varijantu portugalskog jezika (177), austrijsku varijantu njemačkog jezika (308). Pred kraj knjige ima i par stranica (315–317) o razvoju teorije policentričnosti. Tamo navodi da su policentrični jezici npr. njemački, engleski, španjolski, portugalski, francuski, nizozemski, arapski, kineski (mandarinski), tamilski itd. (316–317), da »pojmovi *policentričnih* ili *polinacionalnih* jezika sami po sebi ne sugeriraju nikakvu hijerarhiju ili odnose dominacije među centrima jednog jezika, nego se rabe isključivo kako bi istakli načelnu ravnopravnost nacionalnih varijeteta jednog jezika« (316) i da je *policentrični* jezik onaj koji ima »više središta« te da svako središte »proizvodi jedan nacionalni varijetet s barem nekim vlastitim kodificiranim normama« (315). Dakle, točno kao u slučaju srpskohrvatskog jezika, pa ipak Žanić policentričnost ne primjenjuje na opis srpskohrvatskog jezika, nego se radije služi prešućivanjem: kad nabraja koji su sve jezici opisani kao policentrični u zborniku Michaela Clynea iz 1992. jednostavno prešućuje da je među njima i srpskohrvatski jezik te da ga je kao poli-

centričnog opisao Brozović (317). A ponavlja u svoje ime tvrdnje HAZU iz 2005. i 2007., iako je u *Književnoj republici* već pokazano da su netočne pa bi to i Žanić morao znati. Na primjer, tvrdi poput HAZU da je kod svih policentričnih jezika postojalo »početno jedinstvo«, a kod srpskohrvatskoga ga nije bilo pa on zato ne može biti policentričan jezik (316). Međutim, ni kod nekih drugih policentričnih jezika nije nikada postojalo početno jedinstvo, npr. kod njemačkog jezika: »od početka do danas u stvari nije postojao jedinstveni njemački jezik, nego samo regionalni varijeteti« (Földes 2002, 225). Ponavlja po uzoru na HAZU da srpskohrvatski ne može biti policentričan jezik i zato što su štokavicu »dvije strane izabrale svaka iz vlastitih, različitih razloga« (316–317). Tu se vidi kako se tvrdnje ponavljaju mehanički, a da se nije nimalo promislilo o njima. Kao da su bitni razlozi zbog kojih je odabrana štokavica, a ne činjenica da je svuda odabrana baš štokavica. Kao da je kod utvrđivanja da li netko govori njemačkim jezikom bitan razlog zašto govori njemački, a ne činjenica da govori njemački.

Ponavlja u svoje ime i (Brozovićeve) tvrdnje da premda su varijante »za svoje zajednice, tj. nacije« funkcionirale »kao puni standardni jezici«, bile su svodene »na anacionalne 'varijante'« »nepostojećega jedinstvenoga *sh/hs* standarda« (51). A već na Brozovićevom primjeru pokazano je u *Književnoj republici* da te tvrdnje samo svjedoče o neupućenosti njihovog autora u sociolingvističke radove o policentričnosti jezika. Jer u sociolingvistici je poznato da su varijante policentričnog jezika uvijek standardne (Ammon 1995, 69), da one dakle jesu »puni standardni jezik« ali jedan jer su razlike između varijanata premale da bi se moglo govoriti o nekoliko jezika (Glück 2000, 535). Također je poznato da su varijante policentričnog jezika nacionalne, da policentrični standardni jezik nikada nije jedinstven i da se upravo zbog te

nejedinstvenosti radi o policentričnom jeziku (Bußmann 2002, 521–522). A da policentrični jezik nesumnjivo postoji bez obzira na svoju nejedinstvenost, zorno se vidi na primjeru engleskog, njemačkog, francuskog, arapskog, portugalskog, španjolskog i brojnih drugih policentričnih jezika. Kad bi nejedinstvenost značila nepostojanje, onda ne bi postojali svi ti jezici.

Takve stvari Žanić prešućuje, a ponavlja da »iz stoput objašnjenih razloga *hrvatskosrpski/srpskohrvatski* nije bio ni precizan ni politički korektan termin za apstraktni dijasistem odnosno lingvističku apstrakciju, za sustav koji se ne ostvaruje ni kao tekst ni kao govor, a pogotovo to nije nakon raspada SFRJ« (98). Međutim, onda ne bi bili precizni i politički korektni termini ni *engleski jezik*, *njemački jezik*, *francuski jezik*, *španjolski jezik*, *portugalski jezik*, *arapski jezik* itd. jer nijedan od njih ne imenuju sve nacije koje govore dotičnim jezikom. Naziv *srpskohrvatski jezik* sadrži imena dviju nacija označavajući tako krajnje granice područja na kojem se govori taj jezik. Po istom modelu imenovanja nastao je i naziv *indoevropski jezik*, ali i drugi dvodijelni nazivi raznih jezika u svim dijelovima svijeta koji su već navođeni u prethodnim brojevima *Književne republike*. Tamo se Žanić mogao podsjetiti i da naziv *srpskohrvatski jezik* nije ni nastao u SFRJ nego davno prije nje, u prvoj polovini 19. stoljeća, i da dakle čak ni po toj logici nije dužan nestati zbog raspada te države (Thomas 2003, 319). A kad bi srpskohrvatski jezik bio, kako Žanić u gornjem citatu kaže, sustav »koji se ne ostvaruje ni kao tekst ni kao govor«, to bi značilo da se ni engleski ni njemački ni francuski itd. ne ostvaruju »ni kao tekst ni kao govor«.

Po Žaniću je samo Tito govorio srpskohrvatski jer je miješao hrvatsku i srpsku varijantu (98–102). No, na drugim mjestima u knjizi vidi se da je Žanić svjestan da engleski nije mješavina američke i britanske varijante, da španjolski nije mje-

šavina argentinske i španjolske varijante, da portugalski nije mješavina brazilske i portugalske varijante itd., dakle da nijedan policentrični jezik nije mješavina varijanta. A to onda naravno znači da ni srpskohrvatski nije mješavina varijanata. Ali izvesti taj zaključak za srpskohrvatski jezik značilo bi odstupiti od pukog ponavljanja (Brozovićevih) tvrdnji, a to je očito prezahtjevno.

Zašto? Odgovor indirektno pruža i sam Žanić pišući da »uspoređivanje jezičnih odnosa u četverokutu Hrvatska — Srbija — BiH — Crna Gora s onima u anglofonom ili kojem drugom jezično policentričnom svijetu moralo bi u obzir uzeti barem jedan važan element — strah« (94). Pritom napominje u bilješki da izraz *policentričan* kod njega »nije sinoniman s Clyneovim konceptom policentričnih jezika« (94). No ne kaže što bi onda uopće značio taj izraz kod Žanića. Osim toga, u lingvistici je već definirano značenje izraza *policentričan* pa s obzirom da Žanić piše lingvističku knjigu onda bi u njoj trebao koristiti termine onako kako se u lingvistici i koriste. Ili je Žanić tu napomenu stavio zato što ima na umu onaj »važan element — strah«? Pa ga taj element sprečava u korištenju izraza *policentričan jezik* i u uspoređivanju domaće situacije s drugim policentričnim jezicima? Sam kaže da »društvena proizvodnja straha, izazivanje straha i manipulacija njime sredstvo je društvene kontrole« i »kada su pojedinci, grupe, narodi i nacije u stanju kronična straha, izrazito su podložni autoritetima« (95). To bi objasnilo i zašto Žanić nimalo ne odstupa od tvrdnji hrvatskih jezikoslovnih autoriteta, nego ih pasivno ponavlja. Aktivno preispitivanje zakočeno je strahom — i sam piše »kako strah nije ništa drugo doli izdaja onih pomagala što ih čovjeku daje razum, kako je civilizacija zapravo škola hrabrosti« (95). Uz strah određenu ulogu odigralo je i to što se autor statusno ubraja u one društvene grupe o kojima i sam konstatira da su »egzistenci-

jalno ovisnije o režimu, osjetljivije na svoj društveni status i podložnije implicitnim ili eksplicitnim političkim ucjenama, pa kada jednom identificiraju neku jezičnu praksu kao poželjnu, prigrlje je kako bi demonstrirali svoju lojalnost službenom sustavu vrednota« (57).

Žanić demonstrira svoju lojalnost ponavljanjem da to što je za standardni jezik uzeta i u Hrvatskoj i u Srbiji i u Bosni i Crnoj Gori štokavica »ne znači niti može značiti da je u svih njih isti i jedinstven standardni jezik« (50). Opet se radi o ispisivanju stereotipne fraze bez promišljanja što se njome u stvari reklo. Jer da je autor razmislio, sigurno kao prvo ne bi napisao ono »ne može« jer time tvrdi da se »ne može« raditi o istom standardnom jeziku ako je uzet isti jezik za standardni jezik, što je sasvim nelogično. A kao drugo, ne bi napisao »isti i jedinstven« jer kad je posrijedi jezik policentričnog tipa, onda se radi o istom jeziku ali on nije jedinstven.

Ponavljanje je i Žanićev pokušaj da relativizira međusobnu razumljivost kao kriterij za utvrđivanje da li se radi o jednom ili o nekoliko jezika. Nastoji je relativizirati tako što tvrdi da je kod međusobne razumljivosti presudna želja da se nekoga razumije (9). No, kad bi želja bila presudna za razumijevanje stranih jezika, otpale bi sve one godine ulaganja u učenje nekog stranog jezika, otpali bi milijunski izdaci za prevođenje knjiga sa stranih jezika, npr. u Hrvatskoj bi čitatelji dobili knjigu na njemačkom ili francuskom originalu u ruke, a na prvoj stranici bi bila uputa izdavača za čitanje: »samo poželite, i razumjet ćete«.

Žanić u knjizi mnogo govori o dijalektima i o standardnom jeziku, ali ih poput drugih hrvatskih jezikoslovaca ne postavlja u ispravan odnos. Naime, pokušavajući objasniti razliku između standardnog jezika i dijalekta (50), ne navodi ono što je osnovna razlika: da je standardni jezik nadregionalni jezik svih slojeva društva, i da se tom nadregionalnošću razlikuje od dijalekata a

obuhvaćanjem svih slojeva društva razlikuje se od sociolekata. Na drugom mjestu u knjizi vidi se kako mu je poznato da je nadregionalnost osnovno svojstvo standardnog jezika (67), ali svejedno se ne odlučuje nju navesti kad definira osnovno svojstvo standardnog jezika, nego radije ponavlja po uzoru na neke hrvatske jezikoslovce »izvanjske intervencije« (81). A o njihovom shvaćanju »izvanjskih intervencija« već je pokazano u *Književnoj republici* da je lingvistički neutemeljeno.

Tako da se današnje stanje u hrvatskoj lingvistici može opisati rečenicama koje Žanić izriče o prošlim vremenima, ne primjećujući da one vrijede za sadašnjicu, uostalom i za njegovu vlastitu knjigu: »Javni diskurs o jeziku pretvorio se u ritualnu, pseudoznanstvenu i pseudodemokratsku 'apologiju [...]« gdje »frazerski paradiraju svakovršni diletanti zaštićeni aulom ideološke podobnosti« (59).

Ograničenost na ponavljanje podobnih fraza koči primjenu pojedinih spoznaja o drugima na domaću situaciju. Na primjer, Žanić konstatira da »Ircima jezik naprosto nije bio nužan u definiranju nacionalnog identiteta« jer je »možda najvažnije, (kатоličка) religija« bila u tu svrhu dovoljna (182). Iz toga proizlazi da ni Hrvatima jezik nije nužan za definiranje nacionalnog identiteta, ali Žanić se nije sjetio izvesti taj zaključak. Konstatira i princip da »kada se domoljubna i identitetska retorika dopune s malo jednostavne matematike, dobiva se kombinacija koja ne može ne biti korisna na domaćim izborima« (192). Ali i taj princip primjenjuje samo na inozemstvo, nikada ne na Hrvatsku.

Još jedan primjer: konstatira kako »nedvojbeno je da danas u SAD nema nikoga iole ozbiljna tko bi prosvjedovao što jezik nosi 'tuđe' nacionalno ime i zagovarao njegovo preimenovanje« (93). Ali ni iz toga ne izvlači nikakve zaključke za domaću situaciju. Kod nje ostaje ograničen na ponavljanje izmišljenog »prava« da »svoj jezik naziva svojim nacionalnim imenom«

(6). Ostavljajući sada po strani činjenicu da takvo pravo ne postoji ni u jednom međunarodnom popisu prava i da je to već navođeno u *Književnoj republici*, ovdje ćemo samo podsjetiti da se radi o običnoj populističkoj frazi jer laicima ionako nitko ne brani da jezik zovu kako god hoće. Za razliku od laika, lingvisti si proizvoljnost naziva ne mogu priuštiti, kao što si ni kemičari ne mogu priuštiti proizvoljnost naziva u kemiji, ili biolozi u biologiji itd.

O državama u kojima se govori španjolski Žanić postavlja pitanje »Imaju li Meksiko, Čile ili Argentina, požele li, pravo na samostalnu jezičnu politiku, pa onda i eventualno drugačije imenovanje svojeg varijeteta« (249). Žanić zaboravlja da svaka država ima pravo na samostalnu jezičnu politiku i da se takva politika ne dokazuje drugačijim imenovanjem jezika. Po Žanićevoj logici bi ispalo da SAD nema pravo na samostalnu jezičnu politiku, ni Kanada, ni Švicarska ni većina drugih država u svijetu. S obzirom na takvu logiku koju sugerira čitateljima ne čudi što im je kod jezičnog planiranja (136) prešutio da je ono »pokušaj da se riješe komunikacijski problemi« (Crystal 2003, 258) i da je jedan od njegovih ciljeva »da se poboljša komunikacija, i unutar nacije i među nacijama« (Rubin/Jernudd 1971, xviii).

O varijantama španjolskog jezika Žanić pita »što će biti kada se ti varijeteti susretnu [...] na sjednici Vijeća sigurnosti UN. Hoće li to još uvijek biti *jedan jedinstveni i homogeni španjolski* ili nešto drugo« (249). No pitanje je neutemeljeno jer španjolski ni dosad nije *jedinstven i homogen* nego je policentričan, što znači *nejedinstven i nehomogen*. I sam Žanić je na drugom mjestu u knjizi svjestan da postoje razlike između varijanti španjolskog jezika ili između varijanti njemačkog jezika (323). Kod njemačkog jezika spominje i »intervju s Nizozemkom, prevoditeljicom za njemački u Bruxellesu, koja je u bečkom *Kurieru* već u veljači 1995. upozorila da su prevoditelji školovani za njemačku standard-

nojezičnu normu, pa ih hvata panika čim na sastanku progovori koji Austrijanac. I na standardnojezičnoj razini susreću se sa znatnim izgovornim i morfološkim razlikama, pogotovo specifičnom frazeologijom« (302). Postoje i razlike u terminima: »da EU zaista vodi tolerantnu jezičnu politiku vidi se i iz toga što je njen Odbor za terminologiju već 1993, prije formalnog austrijskog pristupa, za svoje potrebe i na svoju ruku sastavio glosar s oko 1500 austrijanizama, samo što su ga sami Austrijanci ignorirali kao preopširan i nepotreban« (304). Uslijed postojanja jezičnih razlika se neke knjige austrijskih književnika kada se objavljuju u Njemačkoj jezično prilagođavaju »tamošnjoj leksičkoj i gramatičkoj normi« (320), tako se postupila između varijanata španjolskog jezika (248–249). Sve nabrojane jezične razlike su usporedive s današnjim razlikama između varijanti srpskohrvatskog jezika, ali Žanić to prešućuje jer bi to potvrdilo da je riječ o tipičnom policentričnom jeziku.

Kad govori o njemačkom jeziku, tvrdi da je u njemačkom ustavu kao službeni jezik naveden njemački (299), što nije točno jer u njemačkom ustavu ne postoji odredba o službenom jeziku i/ili o njegovom imenovanju (Gröschel 2003, 141). Ni tvrdnja da se njemački jezik »među (socio)lingvistima razumijevao kao homogena cjelina na razini standardnojezične norme« (298) nije točna jer baš njemački jezik su (socio)lingvisti redovito navodili i navode kao primjer suprotan od homogene cjeline, dakle kao primjer policentričnog jezika. Već i H. Kloss u svojim starim radovima ima njemački zajedno s engleskim i španjolskim kao primjer nehomogenih jezika s varijantama (Kloss 1952, 18–19).

Kad Žanić kaže da »dominantni varijetet [...] za njemački je jezik bila — i uvelike nastoji ostati — Njemačka« (318), time sugerira da se radi o nekakvoj ciljanoj jezičnoj politici Njemačke, što nije točno: »ta asimetrija nije bila planirana od strane današnje Njemačke niti najvećim dijelom

željena. [...] Ni u prijašnje doba nije Njemačka nastojala ciljanom jezičnom politikom postići tu asimetriju [...]. Asimetrija je posljedica nejednake veličine i ekonomske snage tih triju centara« (Ammon 1995, 496). Žanić, dakle, prešućuje prave razloge asimetrije, a to su da »Njemačka ima oko 10 puta više stanovnika od Austrije i 19 puta više od onog dijela Švicarske koji govori njemački, a bruto domaći proizvod Njemačke je 1991. bio 9, 6 puta veći od austrijskog i 10, 6 puta veći od onog dijela Švicarske u kojem se govori njemački« (ibid., 484). Posljedica toga je veća prestižnost njemačke varijante od austrijske ili švicarske, koja se očituje i u tome da mnogo više riječi iz njemačke varijante ulazi u austrijsku ili švicarsku, nego obrnuto. Za takvu asimetriju nisu krivi njemački filolozi ili nekakva unitaristička jezična politika od strane Njemačke.

Kako bi kod čitatelja stvorio utisak o nekakvoj jezičnoj pobuni Austrije protiv Njemačke, Žanić navodi da se Austrija »usprotivila njemačkoj pravopisnoj reformi« i da je peticiju za opoziv pravopisne reforme 2005. »potpisala i književna nobelovka Elfride Jelinek«, što znači da »posrijedi nije samo fiksacija autističnih konzervativaca« u Austriji protiv njemačke pravopisne reforme (320). No, Žanić prešućuje da je istovremeno i većina njemačkih književnika, među njima i nobelovac Günter Grass, istupila protiv njemačke pravopisne reforme, da su istovremeno i najveće njemačke izdavačke kuće koje kontroliraju većinu novinskih izdanja odbacile reformu pravopisa, i da su istovremeno i najveće njemačke pokrajine, u kojima živi 33 milijuna stanovnika, odbile novi pravopis uvesti u škole (sve te podatke je mogao pročitati i u *Književnoj republici*).

Tvrđi da austrijski varijetet nije dovoljno kodificiran (303), što bi značilo da nedostaju normativni priručnici u kojima se kodificira austrijski leksički fond, gramatičke specifičnosti i slično. Tome, međutim, proturječi podatak koji Žanić prešućuje:

po nalogu austrijskog Ministarstva obrazovanja, znanosti i kulture izišlo je već 40. izdanje austrijskog rječnika (*Österreichisches Wörterbuch*) s preko 1000 stranica, u okviru kojih su i gramatičke specifičnosti, prvo izdanje izišlo je još 1951., a postoji i skraćena verzija koja se koristi u austrijskim školama.

Polazeći od nacionalnih granica Žanić s njima poistovjećuje i pojmove koji imaju drukčiji opseg. Tako ponavlja da se kultura podudara s nacijom (54), a ne vidi da i sam proturječi tome jer na drugom mjestu u knjizi ima »europsku kulturu« (167). Ponavlja također poput drugih hrvatskih jezikoslovaca da se nacionalnost podudara s jezikom i da prema tome Hrvati govore hrvatski, Srbi srpski, Bošnjaci bošnjački, Crnogorci crnogorski (84). Misliti da se nacionalnost podudara s jezikom ocjenjuje kao »zdravorazumski« (7). Znači, »zdravorazumski« je misliti da Švicarci govore švicarski, Belgijanci belgijski, Amerikanci američki, Kanadani kanadski itd. Zna li Žanić uopće da za više od dvije trećine država u svijetu ne vrijedi to što on proglašava »zdravorazumskim«? Adekvatno bi bilo umjesto »zdravorazumski« reći da se radi o neupućenom i netočnom rezoniranju, koje je rezultat nedovoljnog obrazovanja, no Žanić to ne kaže.

Na samom kraju knjige piše da »novo tisućljeće, čini se, donosi« ukidanje poistovjećivanja nacionalnosti s jezikom (362). Ali ova knjiga ne doprinosi tome ni u najmanjoj mjeri jer autor u njoj dominantno propušta učiniti jednu stvar — obrazovati čitatelje. Ili je možda previše očekivati tako nešto od jednog sveučilišnog profesora?

SNJEŽANA KORDIĆ